

עמוד	סדר הפרקים בספר זה על פי תוכנית הלימודים של משרד החינוך לקיץ תשע"ז
7	הצגת מבנה הבחינה והתמודדות עם סוגי השאלות השונים
17	עצות ללימוד לקראת הבחינה ולשעת הבחינה
19	אריג המושגים לשאלות
26	הרקע ההיסטורי להקמת המדינה
30	הכרזת העצמאות
	שער ראשון: מדינת ישראל - מדינה יהודית ודמוקרטית
46	הרעיון הלאומי
60	המאפיינים היהודים של המדינה
72	מדינת ישראל והעם היהודי בתפוצות
76	המיעוטים בישראל
82	השסע הלאומי
	שער שני: מהי דמוקרטיה? ערכים, עקרונות ומאפיינים של משטר דמוקרטי
96	עקרון שלטון העם
112	תפיסות דמוקרטיות
116	תרבות פוליטית דמוקרטית - עקרון הסובלנות, עקרון הפלורליזם, ועקרון ההסכמיות
130	עקרון הכרעת הרוב ושמירה על זכויות המיעוט
140	זכויות האדם והאזרח וחובותיו
178	גישות כלכליות חברתיות במדינה הדמוקרטית
190	גלובליזציה
194	עקרון הגבלת השלטון

208	עקרון שלטון החוק
222	זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה מפני איומים על שיטת המשטר ועל אופי המדינה ובטחון ודמוקרטיה: זכות המדינה להגן על עצמה ועל אזרחיה מפני איומים על הביטחון
	שער שלישי: משטר במדינת ישראל
238	יסודות חוקתיים
260	הרשות המחוקקת
274	הרשות המבצעת
282	הרשות השופטת
	אשכולות
297	אשכול העולם היהודי
311	אשכול תקשורת ופוליטיקה בישראל
323	אשכול בחירות ומפלגות
345	אשכול מעורבות אזרחית ופיקוח על רשויות השלטון
353	אשכול רשויות מקומיות
369	מבחנים מסכמים

הצגת מבנה הבחינה והתמודדות עם סוגי השאלות

השונים

הערה כללית: בפרק זה יינתנו דוגמאות מנושאים רבים ומגוונים שלמדתם במסגרת לימודי האזרחות ללא קשר למיקוד הלמידה לבחינה במועד זה. המטרה היא להעמיק את הבנת ההתמודדות עם סוגי השאלות. זמן הבחינה - שעתיים וחצי.

חלק א - אירועים (14 נקודות)

בחלק זה יש לענות על שאלה אחת (לשאלה שני סעיפים) מתוך שתיים - 14 נקודות.

מה מאפיין את סוג השאלות בחלק זה בבחינה?

שאלת אירוע מציגה מקרה אקטואלי מהמציאות החברתית והפוליטית בארץ או בעולם. באירוע מוצגת התנגשות בין אינטרסים של שני צדדים ומתואר אופן התנהלותו ופעולותיו של כל אחד מהם, ללא פרשנות כלשהי. תתבקשו לנתח את הנתונים שהוצגו לגבי כל אחד מהצדדים תוך שימוש במונחים מהחומר הנלמד ויישומם על האירוע. נציג מודל של שאלת אירוע ובה מגוון האפשרויות למונחים שתידרשו להתייחס אליהם בתשובתכם. רשימת המונחים מתבססת על שאלות שנשאלו בבחינות הבגרות עד כה. אותן דגם של תשובה משמש את שני הצדדים באירוע.

ציינו והציגו

- ← סוג זכויות
- ← הזכות
- ← העיקרון או העיקרון הדמוקרטי
- ← סוג המדיניות
- ← סוג מדיניות חברתית-כלכלית
- ← סוג עבריינות
- ← סוג הלאומיות או: היסוד בזהות הלאומית
- ← ביטוי
- ← מאפיין

שעליהם התבסס _____ בפעולתו / החלטתו / תביעתו / טענתו / הצעתו / התנגדותו וכו'. **הסבירו** את ביטוי הזכות/ העיקרון... וכו' על פי הקטע.

על אלו נושאים בחומר שואלים בדרך כלל בחלק זה בבחינה?

עד כה התייחסו השאלות בחלק זה בבחינות הבגרות בעיקר לנושא "המדינה הדמוקרטית". מרבית השאלות התמקדו בפרק "זכויות אדם ואזרח", אולם נשאלו שאלות שדרשו הגדרה ויישום של כל אחד מעקרונות הדמוקרטיה, גישות, מדיניות ועוד.

קריאה עניינית של השאלות בחלק זה בבחינה וניתוחן

מומלץ לקרוא את השאלה לפחות פעמיים ולוודא שהבנתם את ניגוד האינטרסים באירוע. מתחו קו בין שני חלקי האירוע כדי שלא תתבלבלו ביניהם בתשובה. הדגישו בקו את המשפט המרכזי המעיד על דרך פעולתו של כל אחד מהצדדים. סמנו בשאלה את הפעולות הנדרשות ומספרו אותן (1 - ציין 2 - הצג 3 - הסבר היישום בקטע), כדי שלא תשכחו אף אחת מהן. כמו כן הדגישו את המונח הנדרש בתשובה (זכות, עיקרון...).

בחירה חכמה בין השאלות בחלק זה בבחינה

בחלק זה עליכם לענות על שאלה אחת ולוותר על שאלה אחת. קראו היטב כל אחד משני האירועים. אל תבחרו באירוע שתכניו זרים לכם ואינם ברורים לכם. לפני כל דבר אחר, תנאי לתשובה טובה הוא הבנת הנושא שאתם כותבים עליו. אם אתם מתלבטים אם השאלה עוסקת בזכויות, בעקרונות או במונחים אחרים - מומלץ לא לענות על השאלה. מומלץ לענות על אירוע שתכניו מוכרים לכם; אירוע שאין בו עומס מידע המקשה על ההחלטה לגבי הנושא הרלוונטי לתשובה אירוע שמזכיר לכם אירוע שתרגלתם או שנבחנתם עליו וחשוב מכול - אירוע שאתם בטוחים לאיזה מונח הוא מכוון.

הדרך הטובה ביותר לענות על השאלות בחלק זה בבחינה

- בתשובה על שאלת אירוע יש לענות על כל אחד משני חלקי האירוע באותו אופן. חשוב להבהיר בתשובה על איזה חלק באירוע אתם עונים. בכל אחד מהחלקים יש להתייחס לשלוש דרישות השאלה ולכתוב באופן מסודר כך:
- ציון המונח:** יש לכתוב את שם המונח בלבד (לדוגמה: ציון - הזכות לשם טוב). יש לשים לב היטב למונח הנדרש. היעזרו באריג המושגים.
 - הצגת המונח:** יש להגדיר את המונח באופן שיכלול את עוגני המונח (לדוגמה: "זכות הקניין" - זכותו של אדם להחזיק ברכוש ולעשות בו כרצונו. אין לפגוע בקניינו של אדם". ההגדרה מכילה את העוגנים: "לכל אדם הזכות להחזיק ברכוש" ו"אין לפגוע בקניינו של אדם").
 - הסבר של ביטוי המונח על פי הקטע:** יש להוכיח את הימצאותו של לפחות אחד מעוגני ההגדרה בתוך האירוע. ענו בשני שלבים - ביסוס: בשלב הראשון, צטטו את המשפטים הרלבנטים מהאירוע, לצטט את מלוא המשפט ולא רק את המילה הראשונה עם 3 נקודות אחריה. כמו כן אין לתת ציטוט של פסקה שלמה / חצי עמוד. יש לאתר משפט או שניים שהם הרלוונטיים ביותר ואותם לצטט. ישנה אפשרות גם לא להציג ציטוט מדויק אלא להשיב במילים שלכם המסכמות את הביסוס בקטע. וקישור: בשלב השני, הסבירו כיצד מיישמים את לפחות עוגן אחד של המונח (רכיב הגדרה אחד). **זכרו!** בכל צד באירוע אתם נדרשים להתייחס למונח אחד בלבד. גם אם תרשמו בבחינה כמה זכויות הבוחן יבדוק רק את הזכות שצוינה ראשונה.

מה לא לעשות וממה להיזהר?

יש לשים לב היטב מהו המונח הנדרש בשאלה כדי שלא תבלבלו אותו עם מונח אחר. לדוגמה, אם נתבקשתם בשאלה: "ציין והצג זכות..." אל תענו על עיקרון דמוקרטי. אין להרחיב על המונח ולפרטו אלא להגדירו בלבד. זו אינה שאלת ידע. לדוגמה: אם התשובה לשאלה היא "חופש הביטוי", אל תציגו את מהות הזכות ואת חשיבותה בדמוקרטיה. כמו שנכתב לעיל, אל תענו על יותר ממונח אחד לכל צד באירוע (אם תעשו זאת, ייבדק הנכתב במונח הראשון בתשובתכם), והיזהרו לא להתבלבל בין שני חלקי האירוע. כדי לא לאבד נקודות יקרות קראו שוב את השאלה ואת תשובותיכם. זכרו: עליכם לנתח את האירוע לפי הכללים ולא לשפוט מי מהצדדים צודק.

למידה נכונה בדרך להצלחה בחלק זה

הצלחה בחלק זה בבחינה דורשת השקעה משני היבטים: ראשית, חשוב להשקיע בלמידת עוגני ההגדרות של המונחים הרלוונטיים לחלק זה (מובן שחשוב גם להבין את משמעותם כתנאי לקישורם לאירוע מסוים); שנית, חשוב לתרגל ניתוח אירועים לפי הכללים לכתובת תשובה נכונה לשאלות אירוע. אפשר לתרגל אירועים שהופיעו בספר שלנו, בספר הלימוד ובמבחנים שנבחנו בהם; אפשר גם למצוא כתבות מתאימות בעיתון ולהתייחס לנאמר בהן כאירוע לתרגול. האירועים שיופיעו בבחינה יתייחסו למקרים אקטואליים. מומלץ שתהיו מעורים במציאות היומיומית באמצעות קריאת עיתון והקשבה לחדשות ולתכניות פוליטיות באמצעי התקשורת האלקטרונית. ידע קודם יקל על התמודדות עם שאלות האירוע.

חלק ב': שאלות ידע (40 נקודות)

בחלק זה יש לענות על שלוש מתוך חמש שאלות ידע פשוטות - תשע נקודות לכל שאלה, וכן על שאלה אחת מתוך חמש שאלות ידע מורכבות - 13 נקודות.

מה מאפיין את סוג השאלות בחלק זה בבחינה?

בחלק זה שני סוגי שאלות. נבחין ביניהן בעזרת שתי טבלאות:

שאלות ידע פשוטות

דוגמה לשאלה	דרישת השאלה
הציגו מהי עבריינות פלילית רגילה.	הצגה של מונח
הסבירו את חשיבותו של עקרון שלטון החוק בדמוקרטיה.	הסבר של מונח

שאלות ידע מורכבות

דוגמה לשאלה	דרישת השאלה
הציגו את המושג ממשלה קואליציונית. הסבירו כיצד עשויה ממשלה קואליציונית לחזק את עקרון ההסכמיות. הציגו את עקרון ההסכמיות, והסבירו כיצד בא לידי ביטוי בקיומה של ממשלה קואליציונית.	שאלת ידע על חומר מפרק באחד האשכולות ושאלת קשר/אינטגרציה בינו לבין מונח או רעיון מפרק אחר בחומר שלא באשכול. או שאלת ידע על מונח או רעיון מפרק בחומר הלימוד ושאלת קשר/ אינטגרציה בינו לבין מונח או רעיון מפרק האשכול.

על אלו נושאים בחומר שואלים בדרך כלל בחלק זה בבחינה?

שאלות הידע הפשוט מכוונות לכל החומר למעט נושאי האשכולות ושאלות הידע המורכב מכוונות לנושאי האשכולות. כל שאלה תכיל שאלת ידע על חומר באשכול אחד ושאלת המשך ספירלית שתקשר את אותו ידע לשאר החומר.

קריאה עניינית של השאלות בחלק זה בבחינה וניתוחן

בשאלות ידע אתם נדרשים לבצע מטלות משני סוגים: הציגו והסבירו. חשוב לסמן בקו כל מטלה בשאלה ולציין אותה במספר.

שימו לב: אם כבר הודגשה מילה בקו בנוסח השאלה, סימן שהיא חשובה מאוד לתשובה.

בכל שאלה יסומנו בקו גם כמויות, לדוגמה: הציגו **שתי** דוגמאות. במקרה כזה התייחסו לכך כאל שתי מטלות כדי לא לשכוח דוגמה. כדאי לסמן בקו כל מילת מפתח חשובה בשאלה ולרשום בצד את הנושא ואת הפרק שעליהם תתבסס התשובה.

בחירה חכמה בין השאלות בחלק זה בבחינה

בנוגע לשאלות הידע הפשוט

המפתח לבחירה חכמה הוא השליטה בחומר שבו השאלה עוסקת. בהנחה שאתם שולטים בחומר של כל השאלות, בחרו בשאלות בעלות מספר המטלות הקטן ביותר (בשאלה רבת-מטלות ניתן לאבד יותר נקודות או להחמיץ מטלה); בשאלות שמתמקדות בנושא אחד הברור לכם מעל לכל ספק (חשוב שתזהו את הנושא הספציפי שנשאלתם עליו); ובשאלות שאינן עמומות או רחבות מדי. אם אינכם שולטים בחומר של כל השאלות, העדיפו שאלות שאתם בטוחים בתשובתן ובמטלותיהן.

בנוגע לשאלות הידע המורכב

עליכם לבחור בשאלה על האשכול אותו למדתם. אם למדתם יותר מאשכול אחד העזרו בעצות הקודמות.

הדרך הטובה ביותר לענות על שאלות בחלק זה בבחינה

בשאלות ידע פשוטות משתמשים בצורות התשאול הציגו או הסבירו.

"הציגו" - יש לענות על פריט הידע עליו נשאלתם. עליכם לציין את הפריט בהדגשה ולפרט את כל הידוע לכם על הפריט מתוך החומר. מומלץ להרחיב ולהוסיף דוגמאות המעידות על הבנתו של הנושא או המונח שאליו מתייחסת השאלה.

"הסבירו" - יש להתייחס למאפייני מושג או פריט ידע / לקשר בין מושגים או ליחסי הגומלין ביניהם. אם אתם נדרשים להשוואה עליכם לתת קריטריון להשוואה ולהציג דומה ושונה בין פריטי ההשוואה. אם לא צויין מספר פריטים יש לכתוב שני פריטים לפחות, ואם לא בטוחים בפריט כדאי להוסיפו (תמיד יבדקו בגישה של שני הנכונים מתוך שלושה שהצגתם אם ביקשו שני פריטים).

בשאלות ידע מורכבות עליכם לענות בשלושה חלקים:

- א. הסבר המושג הראשון - יש לענות על פי ההנחיה של שאלת ידע פשוטה: "הציג" - עליכם להגדיר את המושג על כל רכיבי ההגדרה / להציג את כל מאפייניו מחומר הלימוד.
 - ב. הסבר המושג השני - לצורך הסבר הקשר בין המושגים עליכם להציג מושג נוסף. יש להגדיר אותו על כל רכיבי ההגדרה / להציג את כל מאפייניו מחומר הלימוד.
 - ג. הצגת הקשר בין שני המושגים.
- (הערה: את המושג מכלל החומר יש להגדיר על פי רכיבי המושג ממחווון המושגים הרשמי, ואת המושג מהאשכול יש להציג על פי מאפייניו בחומר כי מושגי האשכול אינם מופיעים במחווון הרשמי).

מה לא לעשות וממה להיזהר?

יש תלמידים הסבורים שתשובות ארוכות ומקיפות מקבלות ציון גבוה יותר מתשובות קצרות. אין זה נכון באזרחות! שאלות הידע ממוקדות מאוד והתשובה הנדרשת לעולם איננה ארוכה. לכן, אין טעם בכתיבה על נושאים שלא נשאלתם עליהם; אין לכתוב הקדמות לתשובה או תשובות רבות יותר מהנדרש (גורמים, סיבות, דוגמאות ועוד... ממילא ייבדקו רק הראשונים ובכמות שנתבקשה). במקרה הטוב ידלג הבוחן על הקטעים שאינם רלוונטיים; במקרה הרע הוא עלול להחמיץ את התשובה, כמאמר הפתגם "מרוב עצים לא רואים את היער".

אסור לענות תשובות רגשיות (אף שייתכן שיהיו נושאים שיעוררו בכם רגש כזה או אחר). יש לענות תשובות המבוססות על ידע.

ולסיום, לא מומלץ לענות על שאלות ידע מורכב מאשכול אותו לא למדתם.

למידה נכונה בדרך הצלחה בחלק זה

מומלץ להכיר את עוגני ההגדרות כיוון שתדרשו להציג מושגים וגם לשלוט מאוד בנושאי האשכול שלמדתם. בנוסף, הצלחה בחלק זה בבחינה דורשת הבנה של הרעיונות המרכזיים בכל פרק כשלעצמו, וכן ראייה אינטגרטיבית של זיקות בין הנושאים השונים. בספר זה תמצאו ביטוי לכל אלה במפות הפותחות כל פרק וכמובן בפרקים עצמם. עליכם ללמוד כל נושא ולקשרו לאחרים.

מומלץ כמובן לענות על שאלות ידע מספר זה, מהספר "עניין אזרחי", מספר הלימוד וממבחנים שנבחנתם בהם.

חלק ג': שאלות טקסט לא ידוע (24 נקודות)

בחלק זה יופיע טקסט לא ידוע על נושאים מהחומר שלא נכלל באשכולות. בטקסט שלוש שאלות. עליכם לענות על שתיים מתוך השלוש - 12 נקודות לכל שאלה.

מה מאפיין את סוג השאלות בחלק זה בבחינה?

בחלק זה יופיע טקסט המבוסס על מאמר טיעוני (מאמר עמדה). בטקסט יובעו עמדותיו של הכותב ביחס לסוגיות המופיעות בחומר הלימוד. תתבקשו לנתח את הנאמר בקטע ולשייכו למונחים שנלמדו ובשאלה אחת לפחות לזהות את עמדת הכותב.

שלוש השאלות יתייחסו למונחים מחומר הלימוד. זיהוי המונחים יינתן ואתם תתבקשו להציג את המונחים (כלומר: להגדירם) ולהסביר איך הם באים לידי ביטוי בקטע ולעתים תוך התייחסות מפורשת לעמדת הכותב (הכותב תומך/מתנגד...).

על אלו נושאים בחומר שואלים בדרך כלל בחלק זה בבחינה?

בפרק זה יתכן ויישאלו שאלות הקשורות לכל פרק בחומר ולא לפרקי האשכולות.

קריאה עניינית של השאלות בחלק זה בבחינה וניתוחן

מומלץ לקרוא את השאלות לפני קריאת הקטע כדי שקריאת הקטע תהיה ממוקדת ומכוונת למטרה. את הקטע כדאי לקרוא לפחות פעמיים, ובמהלכן יש לסמן משפטים הקשורים למונחים שבשאלות. לדוגמה: בשאלה המבקשת ביטוי בקטע של גישה בדמוקרטיה כדאי לסמן בקטע מאפיינים המעידים על הגישה. כמו כן, כמו בחלקי המבחן הקודמים רצוי לסמן פעולות נדרשות ומילות מפתח חשובות בשאלות.

בחירה חכמה בין השאלות בחלק זה

להזכירכם, בחלק זה עליכם לענות על שתי שאלות ולוותר על שאלה אחת. ודאו באלו שאלות אתם בטוחים ביותר רכיבים בתשובה וקבלו את החלטתכם לפי שיקול זה.

הדרך הטובה ביותר לענות על השאלות בחלק זה בבחינה

צפוי כי המבנה של כל אחת מהשאלות יהיה כמו "שאלות המשולש" שהוצגו בחלק א' – אך בהבדל אחד: בחלק ג' יינתן לכם רכיב ה"ציון". לפיכך יש לענות כך: הצג – כתיבת הגדרה מדויקת של המונח; הסבר ביטוי המונח בקטע – ציטוט משפטים המופיעים בקטע ומוכיחים את ביטויי של המונח, והסבר של אותם משפטים על ידי מאפייני הגדרת המונח, ולעתים אם נשאלתם אז תוך התייחסות מפורשת לעמדת הכותב ("הכותב מציג עמדה חיובית") ולאחר מכן כתיבת הנימוק. אם תופיע שאלה במבנה של שאלת ידע יש לענות בהתאם לפעולות הנדרשות.

מה לא לעשות וממה להיזהר?

לא לענות על שאלה אם אינכם בטוחים לחלוטין בזיהוי של המונח בקטע. זיהוי שגוי מפחית 12 נקודות מהציון! למידה נכונה בדרך להצלחה בחלק זה הצלחה בחלק זה בבחינה דורשת היחשפות לקטעים (טקסטים) רבים והתמודדות אתם. תרגול רב תוך הדגשת הזיהוי של רעיונות מרכזיים והבנת טיעוניהם של כותבי הקטעים יעלו את הסיכוי להצלחה בהתמודדות עם הקטע בבחינה. קטעים לתרגול ניתן למצוא בספר זה, בספר הלימוד במבחנים שבהם נבחנתם ובמאמרים בעיתונים היומיים. בכתיבת תשובה אין להעתיק קטע שלם, אלא רק מרכיב ברור הקשור למושג הנשאל, ואין להעתיק התחלה של משפט עם שלוש נקודות.

חלק ד': שאלות אירוע צד אחד ושאלות עמדה (22 נקודות)

בחלק זה יש חמש שאלות משני סוגים: שאלות אירוע צד אחד (שלוש שאלות) ושאלות עמדה (שתי שאלות). עליכם לענות על שאלה אחת מכל סוג. זאת אומרת על שתי שאלות בסך הכול: 11 נקודות לכל שאלה. מה מאפיין את סוג השאלות בחלק זה בבחינה? שלוש מתוך חמש השאלות הן שאלות אירוע צד אחד, כלומר: שאלות זהות לאלו המופיעות בחלק א' בבחינה אך יש בהן רק צד אחד. שאלות אלו מכוונות למונחים כמו זכות, סוג הזכות, עיקרון דמוקרטי, מדיניות, יסוד בזהות לאומית. מבנה השאלה שלאחר הצגת האירוע:

- ← סוג זכויות
- ← הזכות
- ← העיקרון או העיקרון הדמוקרטי
- ← סוג המדיניות
- ← סוג מדיניות חברתית-כלכלית
- ← סוג עבריינות
- ← סוג הלאומיות או: היסוד בזהות הלאומית
- ← ביטוי
- ← מאפיין

שעליהם התבסס _____ בפעולתו / החלטתו / תביעתו / טענתו / הצעתו / התנגדותו וכו'. **הסבירו** את ביטוי הזכות / העיקרון... וכו' על פי הקטע.

שתיים מחמש השאלות הן **שאלות עמדה**, כלומר: שאלות שיציגו סוגיה אזרחית המעוררת דילמה ועליכם להביע את עמדתכם ולנמקה באמצעות מונחים מלימודי האזרחות ולהציג נימוק המנוגד לעמדתכם באמצעות מונחים מלימודי האזרחות.

מבנה השאלה שלאחר הצגת הסוגיה:

- א. הציגו את טענתכם. הביעו את עמדתכם בעניין בבירור.
- ב. הציגו נימוק אחד מרכזי התומך בעמדתכם, ומתבסס על מושגים / אינטרסים / ערכים / נושאים מתחום האזרחות.
- ג. הציגו נימוק אחד מרכזי התומך בעמדה הפוכה לעמדתכם, ומתבסס על מושגים / אינטרסים / ערכים / נושאים מתחום האזרחות.

על אלו נושאים בחומר שואלים בדרך כלל בחלק זה בבחינה?

שאלות אירוע צד אחד: יתכנו שאלות על כל נושא בחומר שניתן לקשר למונחים כולל בחלק של ממשל ופוליטיקה (למשל: תפקיד של אחת הרשויות).

שאלות עמדה: שאלות על כל נושא בחומר המעורר דילמה, שנוי במחלוקת או שיש לגביו דעות שונות.

קריאה עניינית של השאלות בחלק זה בבחינה וניתוחן

שאלות אירוע צד אחד: יש לסמן את הפעולות ולמספרן (1 - ציין 2 - הצג 3 - הסבר היישום בקטע) כדי שלא תשכחו לענות על אף אחת.

כמו כן, הדגישו את המונח הנדרש (זכות, עיקרון...) בתשובה.

סמנו בהיגד את המשפט המרכזי או אפילו את המילים המשמעותיות לביטויי של המונח הנדרש.

שאלות עמדה: עליכם לזהות את הנושא המרכזי שבו עוסקת השאלה, ולהבין מדוע מדובר בסוגיה השנויה במחלוקת. סמנו לעצמכם את שני צדי הוויכוח.

נהלו סיעור מוחות כדי להציף פריטי מידע ומושגים שונים מתוך החומר שלמדתם, הקשורים לנושא השאלה ורלוונטיים לסוגיה שבמחלוקת. פעולה זו חשובה כדי לבסס את נימוקיכם לטענה שתטענו בראשית התשובה.

מיינו את פריטי המידע ואת המושגים לפי סוגי הטענות: מי תומך ומי מתנגד.

בחרו בנימוקים המשכנעים ביותר בעד ונגד.

בחירה חכמה בין השאלות בחלק זה בבחינה

לכאורה שאלות אירוע צד אחד הן קלות יותר: הן מכוונות למונח מסוים שאם אתם בטוחים בזיהויו יהיה לכם קל להגדירו ולהצביע על ביטוי בתוך האירוע. אולם, אם אינכם בטוחים במונח שאליו התכוונה שאלה מסוימת אל תבחרו בה - שגיאה תגרום לאבד יותר מציון שלם בבחינה. בחרו שאלה שבה אתם בטוחים בזיהוי המונח; אם זיהויו ברור - בחרו בשאלה שאתם יודעים להסביר את המונח המצוין בה. בחרו בשאלת עמדה אם אתם שולטים היטב בנושא ויודעים כיצד לנמק את עמדתכם ב"שפה האזרחית".

הדרך הטובה ביותר לענות על שאלות בחלק זה בבחינה

שאלות אירוע צד אחד: פנו להסבר על תשובות לאירועים בחלק א'.

שאלות עמדה: בתשובה שני רכיבים:

1. הטענה. עליכם לנקוט עמדה ביחס לסוגיה השנויה במחלוקת ולהציגה כטענה:
לדעתי צריך... / אני בעד / אני תומך / אני מתנגד / אני שולל / אני סבור שלא צריך.... + משפט המתאר את הסוגיה השנויה במחלוקת.
2. הנימוקים. עליכם לכתוב שני נימוקים שונים, האחד בעד והאחד נגד, כשכל אחד מהם נשען על פריט מידע אחד לפחות, ומתייחס בבירור לידע מתוך החומר באזרחות. בכל נימוק יש להציג את המושג/ הערך/ האינטרס/ הנושא האזרחי, ולאחר מכן לקשר בינו ובין הסוגיה שבמחלוקת.
כלומר, בכל אחד מהנימוקים (ההסברים) בתשובה אתם צריכים לקשר בין העמדה שבה תומך הטיעון (בעד או נגד) ובין מושג שלמדתם, ובאמצעותו אתם רוצים להוכיח את טענתכם.

הנימוק צריך להתייחס ישירות לסוגיה שבמחלוקת, ולהתבסס על הסבר רעיוני עקרוני ו/או על דוגמאות קונקרטיות, וחייב לעשות שימוש נכון בשפת האזרחות. שני ההסברים שאתם מציגים צריכים להיות שונים זה מזה. אפשר להציג לשאלת העמדה תשובה אמביוולנטית (דו ערכית), כלומר אפשר לקשר את אותו המושג לטיעון חזק תומך (בעד) ולטיעון חזק מתנגד (נגד).

מה לא לעשות וממה להיזהר?

שאלות אירוע צד אחד: כאמור, אל תבחרו שאלה שאינכם בטוחים מהו המונח שלגביו היא שואלת. כמו כן, כדאי לשים לב היטב למונח שנדרש בשאלה ולא לבלבל אותו עם מונח אחר. לדוגמה: אם נשאלתם על עיקרון דמוקרטי אין לענות על זכות. **שאלות עמדה:** אל תשתמשו בעובדות שגויות לצורך נימוק עמדתכם. שימו לב שנימוקכם מחזק את עמדתכם ולא את עמדת הצד השני בסוגיה.

למידה נכונה בדרך להצלחה בחלק זה

שאלות אירוע צד אחד: ההמלצות שניתנו בחלק א' בשאלות האירוע רלוונטיות גם לכאן. נחזור עליהן בקצרה: חשוב להשקיע בלמידת הגדרות למונחים, בתרגול שאלות אירוע צד אחד ובהתחברות לאקטואליה, שהיא הבסיס לשאלות האירועים. **שאלות עמדה:** רכזו לעצמכם בכל פרק את הנושאים השנויים במחלוקת והתאמנו על הצגת שתי עמדות מנוגדות המבוססות על רעיונות ומונחים מחומר הלימוד.

עצות ללימוד לקראת הבחינה ולשעת הבחינה

א. עצות ללימוד לקראת הבחינה

1. תכנון נכון של משך זמן הלמידה: מומלץ לא להתכונן לבחינה ברגע האחרון. עדיף ללמוד מעט זמן בכל יום ולפרוס את הלמידה על פני ימים רבים יותר. בנו לעצמכם טבלה ושבצו בתוכה מספר שעות למידה אפקטיביות על פי היכרותכם את עצמכם. אין ספק שלמידה של 10-12 שעות ברציפות היא מעייפת ולא יעילה. חשוב ליצור הפסקות בלמידה (בין פרקים, למשל) ולהתרענן. היערכו נכון למקרה שסמוך למועד הבחינה באזרחות תתקיים בחינה גדולה נוספת.
2. ארגון חכם של החומר: בנו לעצמכם סיכום, רצוי בצורת תרשים (קל להיזכר בתרשים ויזואלי בעת הבחינה), של הרעיונות המרכזיים, מלווים בדוגמאות קטנות של החומר. סיכום כזה יכול להיבנות על סמך הרעיונות המרכזיים המוצגים בכל פרק בספר הזה + תרשימי הפתיחה לכל פרק. כתיבת החומר לצורך הסיכום תעזור לחומר להיטמע אצלכם טוב יותר. כשיהיה בידכם סיכום ממצה לא תצטרכו לקרוא שוב ושוב דפים רבים במחברת ובספרים.
3. הלמידה בפועל: חשוב להשקיע זמן בהבנת הרעיונות המרכזיים, בלמידת עוגני ההגדרות של המונחים המרכזיים ובתרגול שאלות בדומה לבחינת הבגרות. התייחסו לחומר כבנוי מארבעה נושאי-על מרכזיים למדו כל נושא-על כיחידה אחת. הכירו את המונחים כפי שמופיעים באריג המושגים כדי לא לבלבל בין הדרישה בשאלה ואופציות המונחים בתשובה. בסיום הלמידה של כל נושא-על כדאי לבחון את עצמכם באמצעות שאלות מבחינות שנבחרתם בהן בכיתה ושאלות מהספר שלנו (המופיעות בכל פרק וגם בסיום הספר), רצוי בכתב.
4. ביומיים האחרונים שלפני הבחינה: כדאי לתרגל כמה בחינות שלמות ולהקציב לכך את משך זמן הבחינה. חשוב לכתוב את התשובות (אלא אם אתם נבחנים על-פה) ולבדוק את עצמכם. אפשר לשבת בקבוצת למידה ולדון בחומר או ללבן נקודות שאינן ברורות לכם עד הסוף.
5. עצות כלליות:
 - כדאי לארגן את החומר לבד לפני שעובדים בזוג או בקבוצה (חשוב לעבוד עם מי שנכון ומתאים לכם ועם מי שהלמידה אתו הודדית). לעתים "נבלעים" בעבודה משותפת, ואז בבחינה, כשאתם לבד מול הטופס, מצבכם עשוי להיות מביך. למידה משותפת אינה מתאימה לכולם.
 - אל תתנתקו מאקטואליה: חשוב לשמוע מהדורות חדשות ולקרוא עיתון. אפשר אף "להשתעשע" בחיבור שאלות אירועים וטקסטים ובמתן תשובות עליהן – הרי באותה דרך נבנית בחינת הבגרות ובבחינה באזרחות "שם המשחק" הוא תרגול. ככל שתיחשפו ליותר אירועים וטקסטים ותקדישו עוד ועוד זמן לזכויות, לעקרונות, לגישות וכו', כך יגדל הסיכוי שלא תופתעו בבחינה. בבחינת הבגרות יהיו מקרים חדשים אך מבוססים על אותם מונחים.
 - לכל תלמיד יש נושאים בחומר המדברים אל לבו והוא מומחה בהם, ולצדם נושאים שהוא מוצא בהם קושי. השקיעו זמן רב יותר בהפנמת החומר שאתם טובים בו. אין זה אומר שאינכם צריכים ללמוד כלל את החומר שאתם בקיאים בו פחות; אבל נקודת המוצא היא שסביר שבבחינה ממילא תבחרו לענות על שאלות הנוגעות לחומר שבו אתם שולטים היטב. לא כדאי להשקיע זמן רב ולשווא בנושא קשה לכם במיוחד להבנה על חשבון למידת נושאים אחרים.

- עם זאת, בהכירכם את מבנה הבחינה ואת סוג השאלות, חשוב מאוד להשקיע בלמידת נושאים מרכזיים שיש יסוד סביר להניח שיופיעו בבחינה כגון זכויות האדם והאזרח, הגבלת השלטון ועבריינות (אלו הן דוגמאות בלבד, ויש לפענח את הנושאים על פי המיקוד הספציפי לבחינה).

העצה החשובה מכול: האמינו בעצמכם והגיעו לבחינה בתחושה אופטימית נטולת חששות!

ב. עצות לשעת הבחינה

1. תכנון נכון של משך זמן הבחינה: לרשותכם שעתיים וחצי (המון זמן!) וחשוב שתנצלו את כל הזמן שניתן. המלצה לחלוקת זמן: הקדישו עשר דקות בתחילת הבחינה לקריאת כל הבחינה ולבחירה חכמה של תשע השאלות שעליהן ברצונכם לענות (השתמשו בעקרונות לבחינה שצוינו בסעיף "הצגת מבנה הבחינה והתמודדות עם סוגי השאלות השונים"). הקדישו יותר זמן לחלק ב', שבו כמות השאלות הגדולה ביותר בבחינה, ולפרק ג' משום שיש לקרוא כפעמיים לפחות את הטקסט שבו. סביר להניח שזמן זה יתאזן עם הזמן שבו תענו על השאלות בפרקים א' ו-ד', שבהם שאלות קצרות בעלות תשובות קצרות. צאו מהבחינה רק כשאתם בטוחים שביטאתם את עצמכם באופן הטוב ביותר.
2. עקרונות בבניית תשובה: בטרם תענו חשוב לקרוא כל שאלה יותר מפעם אחת (כפי שכבר ראייתם – יש זמן!) ולסמן את הפעולות הנדרשות מכם בתשובה (ציין, הצג, הסבר); כמו כן חשוב לסמן את מספר הפעולות (ציין שני גורמים והסבירו כל גורם = ארבע פעולות). חשוב לסמן מילות מפתח בשאלה המרמזות על הקישור לחומר (גישה, מדיניות וכו'). אפשר לכתוב ראשי פרקים לתשובה (אם כי אין חובה). מומלץ מאוד לארגן את התשובה על פי הפעולות הנדרשות. כתבו כל משימה בשורה חדשה ובהתאם לדרישות (השתמשו גם כאן בסעיף "הצגת מבנה הבחינה והתמודדות עם סוגי השאלות השונים"). אפשר להדגיש מונחים או לסמן אותם בצבע – הדבר יקל על הבוחן בקריאת התשובה. בכל תשובה חובה להשתמש במונחים. יש להימנע בתשובה מהבעת דעות אישיות ורגשות. על התשובה להיות עניינית, תמציתית, נטולת הקדמות מיותרות, מקצועית בשפתה, מסודרת, מרווחת, כתובה בכתב קריא. התשובות בבחינה באזרחות אינן צריכות להיות ארוכות; תשובות ארוכות לא ירשימו את הבוחן.
3. עצות כלליות: סדר השאלות בבחינה איננו מחייב ועל כן מומלץ לענות בתחילת הבחינה על השאלות הקלות לכם יותר כדי לצבור ביטחון וגם "להיכנס ברגל ימין" לבחינה. בתחילת הבחינה, בין חלוקת מחברות הבחינה לחלוקת טופסי הבחינה, מומלץ לרשום בדף הבחינה הראשון את רשימת המונחים האלה: עקרונות דמוקרטיים, זכויות, מדיניות, גישות בדמוקרטיה, יסודות בזהות הלאומית ועוד. הימצאותה של הרשימה מול עיניכם יקל עליכם מאוד. המונחים שצוינו הם המונחים שהופיעו בבחינת הבגרות פעמים רבות יותר מהשאר.

אריג המושגים לשאלות צי"נו - הציגו - הסבירו

בחלקים א', ג' וד' בבחינה מופיעות "שאלות המשולש": ציינו, הציגו, הסבירו. בשאלות אלו מבקשים מושג בקטגוריה מסוימת, למשל: ציינו והציגו מדיניות... גישה בדמוקרטיה... תפקידי הכנסת... באריג זה תיחשפו למגוון אופציות שעשויות להישאל בבחינה. שימו לב שתישאלו על הקריטריון (למשל: יסוד המדינה), ותצטרכו לבחור באחת מאופציות המושגים (למשל: יסוד יהודי או יסוד דמוקרטי). יש מקומות שבהם יש מספר אופציות מקבילות לקריטריון.

סדר הפרקים בספר זה על פי תוכנית הלימודים של משרד החינוך לקיץ תשע"ז
פתח דבר
הרקע ההיסטורי להקמת המדינה
<p>הכרזת העצמאות</p> <p>סוגי הלגיטימציה / הצדקה להקמת מדינת ישראל: הצדקות היסטוריות / ההצדקות הבינלאומיות (משפטיות) / הצדקה טבעית / אוניברסלית.</p> <p>מאפיינים של המדינה הבאים לידי ביטוי בהכרזה: מאפיינים יהודיים / מאפיינים דמוקרטיים.</p> <p>פניות לגורמים שונים הבאים לידי ביטוי בהכרזה: פנייה לאו"ם / פנייה לערבים תושבי מדינת ישראל שזה עתה הוקמה / פנייה למדינות השכנות / פנייה ליהודים בתפוצות.</p>
<p>הרעיון הלאומי</p> <p>סוגי לאומיות: לאומיות אתנית-תרבותית / לאומיות פוליטית-אזרחית.</p> <p>סוגי מדינות לאום: מדינת לאום אתנית-תרבותית / מדינה דו לאומית / מדינה רב לאומית / מדינת לאום פוליטית / כלל אזרחיה.</p> <p>הצדקות למדינת הלאום הדמוקרטית: ההצדקה הקולקטיבית / ההצדקה הליברלית על פי הזכות לתרבות / ההצדקה על פי חשיבות הסולידריות / ההצדקה על פי עקרון הכרעת הרוב / ההצדקה במקרה היהודי על פי הזכות לבטחון ומניעת רדיפות.</p>
שער ראשון: מדינת ישראל - מדינה יהודית
מדינת ישראל - מדינת הלאום של העם היהודי
<p>המאפיינים היהודים של המדינה</p> <p>החוקים: חוק חינוך ממלכתי / חוק שעות עבודה ומנוחה / חוק יסודות המשפט / חוק יסוד: מקרקעי ישראל / חוק איסור גידול חזיר / חוק חג המצות / חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה / חוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם / חוק השידור הציבורי / חוק בתי הדין הרבניים.</p> <p>ביטוי יהודי במרחב הציבורי: מעמד השפה העברית / לוח השנה העברי / סמלי המדינה.</p>

<p>מדינת ישראל והעם היהודי בתפוצות ביטוי לאחריות המדינה לתפוצות: חוק השבות וחוק האזרחות / מוסדות רשמיים / התגייסות המדינה לטובת יהודים המצויים במצוקה ברחבי העולם / החוק הפלילי. ביטוי ליחס התפוצות למדינה: זהות / תמיכה פוליטית בישראל / תמיכה כלכלית / הדור הצעיר בקהילות רבות.</p>
<p>המיעוטים בישראל</p>
<p>השסע הלאומי דרכי התמודדות עם השסע הלאומי: חינוך לסובלנות / שמירת זכויות / ייצוג הולם למיעוטים / מדיניות העדפה מתקנת / שיטת בחירות יחסית.</p>
<p>שער שני: מהי דמוקרטיה? ערכים, עקרונות ומאפיינים של משטר דמוקרטי עקרונות דמוקרטיים: שלטון העם / פלורליזם / סובלנות / הסכמיות / הכרעת הרוב / זכויות / הגבלת השלטון / הפרדת הרשויות / שלטון החוק.</p>
<p>עקרון שלטון העם סוגי דמוקרטיה: ישירה / עקיפה (ייצוגית). מאפייני שיטת הבחירות בישראל: שיטת בחירות ארצית / שיטת בחירות יחסית / שיטת בחירות רשימתית. תנאים לבחירות דמוקרטיות: כלליות / חשאיות / מחזוריות / שוויוניות / התמודדות חופשית (הוגנת).</p>
<p>תפיסות דמוקרטיות תפיסות דמוקרטיות ליברליות: דמוקרטיה ליברלית אינדבידואלית / דמוקרטיה רפובליקנית / דמוקרטיה רב תרבותית</p>
<p>תרבות פוליטית דמוקרטית: עקרון הסובלנות, עקרון הפלורליזם, ועקרון ההסכמיות</p>
<p>עקרון הכרעת הרוב ושמירה על זכויות המיעוט</p>
<p>זכויות האדם והאזרח וחובותיו סוגי זכויות: זכויות טבעיות (אדם / בסיסיות) / זכויות פוליטיות / זכויות כלכליות-חברתיות / זכויות קבוצתיות (תרבותיות). זכויות: הזכות לחירות / ערך / עקרון החירות, חופש הביטוי / חופש המחשבה והמצפון / חופש התנועה / חופש העיסוק / חופש הדת / חופש מדת / הזכות לשוויון / ערך / עקרון השוויון / הזכות לחיים ולביטחון / זכות הקניין / הזכות להליך הוגן / הזכות לכבוד. סוגי מדיניות: אפליה פסולה / מדיניות של הבחנה (מותרת) / מדיניות של העדפה מתקנת. סוגי חובות: חובות האדם כאדם / חובות האזרח וערכים אזרחיים</p>